

אוהד אופנהיימר

קריאת נשים בתורה

- א. מבוא
- ב. חיוב הנשים בקריאת התורה
- ג. כבוד הציבור
- ד. חיוב האשה במצוות שהזמן גרמן
- ה. דבר שבקדושה
- ו. הצטרפות נשים למנין
- ז. נגיעת אשה נידה בספר תורה
- ח. דעת המתנגדים - נימוקים נוספים
- ט. מנהג ישראל
- י. סיכום

א. מבוא

שאלת קריאת נשים בתורה עלתה, למיטב ידיעתי, רק בדור האחרון עקב רוח השוויון בין המינים. השאלה באה לידי ביטוי בעיקר בעקבות קהילות שונות בארה"ב שיצרו, לאו דווקא על-פי ההלכה, מנין בו לנשים ולגברים שוויון מלא הכולל לבישת ציצית, הנחת תפילין, ועוד. בעקבות כך חלה בארה"ב התעוררות לנושא, שהצטרפה למהפך העצום שהחל שם ביחס למעמד האשה ביהדות. בארץ נושא הקריאה ע"י נשים עלה לכותרות כאשר קבוצה של נשים רצתה להתפלל בכותל, וקמה סערה ציבורית שהגיעה עד בג"ץ¹. לאחרונה, בחג השבועות, פרצה בכותל תיגרה עקב נסיון של קבוצת נשים לקרוא בתורה. הנושא בו אני רוצה לדון שונה. כיום החלו לצוץ, ברחבי הארץ, קבוצות השייכות לזרם הציוני-דתי בהן נשים לבד קוראות בתורה. נשים אלו רואות בכך חלק מלימוד התורה ומהרצון להתקרב לקב"ה. המנהג הנפוץ ביותר שקשור לכך הוא מעין טקס דתי, שנערך לרגל הגעה לגיל בת-מצוה, ומסמל כניסה לעול מצוות יחד עם כלל ישראל. הבת קוראת באותו יום בתורה, בדומה לבר-מצוה. במהלך כתיבת המאמר שמעתי על מקומות נוספים בהם נהוג שנשים עולות לתורה, ביחוד בשמחת תורה, שבו מוציאים ספר תורה לעזרת נשים והן קוראות בו ורוקדות עימו.

מטרת העבודה היא הצגת השיטות ולא פסיקת הלכה, אם כי יש כאן נסיון להבהיר בעיקר את השיטה המתירה לנשים לקרוא בתורה. במאמר אנסה להציג את המקורות מהמשנה ועד ימינו, להעלות נקודות בעייתיות הקשורות לנושא, ולהציע פתרונות לבעיות הללו.

יש להדגיש מספר הנחות יסודיות עליהן הסתמכתי בעבודתי:

* במאמר זה הסתייעתי בעבודתה של דניאלה גלצר: 'קריאת נשים בתורה'.
ברצוני להודות גם לרב אריה פרימר שסייעני רבות בהערותיו והארותיו.
1. מאמר על כך בתחומין טו, ומאמרי תגובה בתחומין יז.

- הקריאה תהיה נפרדת לחלוטין - נשים בלבד.
- מטרת הקריאה היא לשם שמים, ולא יצירת פרובוקציות.
- קיום הקריאה יהיה בצינעה ולא בפרהסיא (בעזרת נשים בביכני"ס, ולא ברחבת הכותל, לדוגמא).

ב. חיוב הנשים בקריאת התורה

החיוב הכללי של קריאה בתורה מתחיל בימי משה רבינו, כפי שמופיע בירושלמי²:

משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים...

וכן כתב הרמב"ם³:

משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה. ועזרא⁴ תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת, משום יושבי קרנות. וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם.

בלשון הירושלמי והרמב"ם מנוסח מושא התקנה באופן כללי - "תיקן להם לישראל"⁵ - וניתן להסיק, שהתקנה כוללת נשים וקטנים. הדברים מובאים בהרחבה במאירי:

זה ששינוי 'קטן קורא בתורה', הטעם לכך משום שאין הכוונה בקריאת התורה, אלא להשמיע לעם. ואין זו מצוה גמורה, כדי שנאמר בה הכלל שאמרו (בראש השנה כט, א) 'כל שאינו מחוייב בדבר, אינו מוציא את אחרים ידי חובתם'. (בית הבחירה על מגילה כד, א)

כיוצא בזה כתב הרא"ש בשם רבינו תם:

והא דסלקי קטן ועבד ואשה דליתנהו בתלמוד תורה למנין שבעה (מגילה כג, א), משום דספר תורה לשמיעה קאי...

(ברכות פרק ז סימן כ)

גם הגר"ע יוסף, כאשר הוא פוסק שקטן מוציא את הציבור בקריאת התורה בשבת (יחווה דעת חלק ה סימן כה), מביא טעם זה.

הרב צבי שכטר בספרו 'נפש הרב' מביא בשם הרב משה סלובייציק הסבר כיצד בעל הקריאה מוציא את הציבור⁶:

...אלא יסוד הענין דקריאת התורה הינו שכל הציבור מקשיבים לקריאת הבעל-קורא, ונמצא שבזה כולם משתתפים במצות תלמוד תורה ברבים.

2. מגילה ד, א (עה ע"א) ובלשון דומה גם במסכת סופרים י, א.
3. הלכות תפילה יב, א מהדורת הרב קאפח.
4. המקור לכך בבבלי בבא-קמא פב, א ועיין בספרו של ראש הישיבה, הרב נחום רבינוביץ 'יד פשוטה' (שם) על ההבדל לכאורה בין הברייתא המובאת בירושלמי לברייתא המובאת בבבלי, וכן בר"ח אלבק בספרו 'מבוא למשנה' עמודים 30-31.
5. על פי כתב יד אוקספורד המובא ביד פשוטה לא מוזכר מושא התקנה, אלא נכתב בסתם: "משה רבינו תיקן שיהו קורין בתורה...".
6. להרחבה עיין ביישע ימינו' גליון 51 במאמרו של הרב יעקב נבון: "גדרי מקרא מגילה ביחיד ובציבור איש ואשה", הערה 18.

(עמוד קלו)

חיוב הנשים בקריאת התורה נזכר במסכת סופרים :

(יח, ה)

שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים.

המגן אברהם פוסק זאת להלכה :

ומיהו יש לומר דאף על גב שאינן חייבות (בתלמוד תורה) עולות למנין, וכך כתבו התוספות סוף ראש השנה. אבל מסכת סופרים פרק יט כתוב 'הנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים...' וכאן נהגו לצאת חוצה. (או"ח רפב, ו)

המשנה ברורה מצטט את דברי המגן אברהם בלבד, למרות שתפיסה זו לא מוזכרת קודם לכן ע"י ראשונים או אחרונים, ורובם אף חלקו עליה, וזו לשונו :

כתב המ"א... מכל מקום חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים. ואין נוהגות ליזהר בזה - ואדרבה, יש מקומות שנוהגות הנשים לצאת חוץ בעת הקריאה. (או"ח רפב ס"ק יב)

על פי תפיסה זו, בכל אופן, יש כיום חיוב על הנשים לשמוע קריאת התורה.

בניגוד לכך, מובאת בר"ן⁷ תפיסה שונה :

ולא נשים, דכיוון דלאו בני חיובא נינהו. (מגילה יג, א בדפי הרי"ף ד"ה הכל)

וכך מובא להלכה בערוך השולחן⁸ :

ודע, דנמצא במסכת סופרים, שנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים... ונראה לי, דלאו חיוב גמור קאמר, אלא **דומיא דתינוקות**, שהרי פטורה מתלמוד תורה, ועוד דאין לך זמן גרמא יותר מזו... ואין לדמות למצוות הקהל, שציוותה התורה 'הקהל את האנשים והנשים והטף', שזו מצוה מיוחדת פעם לשבע שנים, שהיה המלך בעצמו קורא ספר משנה תורה שהם דברי כיבושין, אבל שנאמר שמחוייבות בכל שבת בקריאת התורה, ודאי הוא מילתא דתמיה, ומעשים בכל יום יוכיחו...

(או"ח רפב, יא)

על פי תפיסה זו לא שייך חיוב קריאה בנשים, אך נראה בהמשך שקיימים גורמים המשפיעים על תפיסה זו. גורמים אלו עשויים להשתנות, ואף יתכן שישפיעו על החיוב לנשים לשמוע קריאת התורה.

אחד הגורמים המשמעותיים שהשתנה כיום הוא היחס ללימוד תורה של נשים; המצב הנהוג בימינו, בו מלמדים נשים תורה באופן מסודר, סותר פסק מפורש של השו"ע :

אשה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל לא כשכר האיש, מפני שאינה מצווה ועושה. ואע"פ שיש לה שכר, ציוו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות (פירוש דבר עבירה). במה דברים אמורים? בתורה שבע"פ; אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם מלמדה אינו כמלמדה תיפלות (רמב"ם

7. ועיין ראש השנה לג, א תוספות ד"ה הא.

8. כך גם מבואר בשו"ת תורת-חסד או"ח סימן לו, ובשו"ת בנין-ציון החדשות חלק א סימן ח.

וסמ"ג ולא כמקצת ספרי הטור). הגה: ומכל מקום חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה (אגור בשם סמ"ג). (יו"ד רמז, ו)

ברם, בעקבות השתנות הזמנים חל שינוי גם בפסק ההלכה, על מנת להתמודד עם הרפורמות שהחלו לנשב בקרב ציבור הנשים. כך כותב החפץ חיים⁹ (לקוטי הלכות סוטה כא, ב): "המלמד בתו תורה... נראה דכל זה בזמנים שלפנינו... (והיום) בודאי מצוה רבה ללמד אותן חומש וגם נביאים... " על בסיס פסק זה קמו מוסדות 'בית יעקב' (- רשת בתי ספר לבנות, שבהן הן לומדות גם תורה). ב"ד פשוטה' מסביר מו"ר הרב נחום רבינוביץ שליט"א מדוע מזכיר הרמב"ם את האשה כחלק מהחייבים ללמוד תורה:

ונראה שלכך הזכיר רבינו כאן אשה משום שגם היא חייבת במצוות לאהבו וליראה ממנו. מעתה אף היא שייכת בלימוד תורה כהכנה לקיום מצוות אהבת ה' ויראתו כמו שנתבאר. (הלכות יסודי התורה ד, יג)

יוצא מכאן שיש חיוב לאשה לעסוק בלימוד תורה עקב חיובה מצד מצוות אהבת ה', למרות שלא נתחייבה כאיש במצוות לימוד תורה.

לגבי ההלכה לעיל שממנה משמע שאסור ללמד אשה תורה, מחלק הרב רבינוביץ בין בתו (דהיינו קטנה), שעליה נכתבה ההלכה, לבין אשה גדולה:

טעם החילוק הוא פשוט, שהרי גדולה שחשקה בלימוד תורה ונתעוררה לכך מעצמה, מוכיחה בזה שאינה מאלה שמוציאין לדברי הבאי את התורה¹⁰. (הלכות תלמוד תורה א, יג)

כך גם בנדון דידן, התעוררו נשים לקריאת התורה. במיוחד אפשר לצרף את הטעם שהן מדגישות ע"י כך את המעבר מקטנות לבגרות.

מבאר נקודה זו עולה שהיחס כיום ללימוד תורה לנשים שונה מן היחס ללימוד תורה לקטנים. דבר זה נוגע לדיונו, מפני שהוא בניגוד לדעת ערוך השולחן שחיוב הנשים הוא כשל תינוקות.

מכאן ניתן לראות שיש תהליכים חיצוניים שעלולים לגרום לתוצאות שליליות ולפיכך ההלכה מתרחקת מהם. אך ע"י פסיקת הלכה המטה אוזן לשינויים החברתיים על סמך מקורות חז"ל, אפשר להפוך תהליכים אלו לרצויים וחיובים בעם ישראל, ואף להגיע להסכמה עקרונית כללית של כל חלקי ציבור יראי השמים בעם.

ג. כבוד הציבור

הגמרא במסכת מגילה מביאה ברייתא:

9. ישנו קושי שבמשנה ברורה לעיל (או"ח רפב ס"ק יב) לא התייחס החפץ חיים לראשונים ולאחרונים שלא סוברים שיש כיום חיוב לנשים לשמוע קריאת התורה, והרי המגן אברהם הוא דעת יחיד! ואולי אפשר להסביר שבעקבות השינוי שהחל בימיו, סבר החפץ חיים שכיום חל חיוב על נשים לשמוע קריאת התורה, כפי שסובר המגן אברהם.
10. להרחבה בנושא עיין תחומין י עמוד 259, וכן נכתב על כך רבות, אך מפני שאין זה עיקר דיונו לא נרחיב כאן.

ת"ר: הכל עולין למנין שבעה, ואפילו קטן, ואפילו אשה. אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, **מפני כבוד צבור**. (כג, א)

כך גם נפסק להלכה בשולחן ערוך (או"ח רפב, ג). יש להבין דין זה והשתלשלותו כדי להבין את הנושא דידן.

נראה שהמקור הראשון לכך הוא בתוספתא למגילה¹¹, אך שם הנוסח מעט שונה:

והכל עולין למנין שבעה אפילו אשה, אפילו קטן; **אין מביאין את האשה לקרות לרבים**.

ה'יחסדי דוד' לרבי דוד פרדו על התוספתא למגילה (ג, ה), מסיק מלשונה: "שאם עלתה לא תרד, הואיל ומדינא עולה למנין". בהמשך הוא מצטט את המגן אברהם (או"ח רפב, ו) הקובע ששייך חיוב לגביה, ומוכיח באופן דומה מלשון התוספות. בהמשך דבריו מסביר ה'יחסדי דוד' מדוע הקדימו את האשה לקטן:

דהוה ליה לא-זו-אף-זו: לא מבעיא אשה, דהואיל דשייך חיובא לגבה, דבמשמע מיהא חייבת; אלא אפילו קטן, דליכא גביה חיובא כלל. אבל בגירסת הש"ס הזכירו קטן תחילה.

מכאן שר' דוד פרדו תפס שיש לאשה מעיקר הדין חיוב גמור, ולכן יכולה לעלות למנין שבעה. על פי זה הוא פוסק שאם טעו והעלו אשה לתורה, אין מורידין אותה.

לעומתו ב'תוספתא כפשוטה' טוען הר"ש ליברמן שפירוש זה דחוק מאוד. הוא מביא שני הסברים שונים לשוני שבין הנוסחים. תחילה הוא מניח ששתי הבבות דבקות (זו שלנו והבאה אחריה) - "בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד, עומד וקורא ויושב, ועומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב אפילו שבעה פעמים". על בסיס הנחה זו מביא הר"ש ליברמן את שני ההסברים: האחד - פירוש בשם רבותינו הראשונים (האור זרוע), שסוברים, שאחרי עולה אחד יכולה אשה לעלות; והשני - כשיטת הגאונים, שיש צורך שיעלו שלושה, ורק אחר כך תעלה אשה, אם אין אחרים היכולים לקרוא, כיוון שמן הדין אשה וקטן עולים. ומוסיף שם: "והבבלי הוסיפו שאפילו בכגון דא לא תקרא האשה מפני כבוד הציבור", כלומר דברי הגמרא "אבל אמרו חכמים..." הם פירוש מסייג לרישא של התוספתא. התוספתא הדבוקה לה באה להשמיע, שאם יש שם רק אחד שידוע לקרוא, הוא יקרא שוב ושוב, אפילו אם יש שם אשה היודעת לקרוא.

אנו רואים שלמעשה חולק הר"ש ליברמן על רבי דוד פרדו לענין אשה שעלתה - אם תרד או לאו, אך גם מכאן ברור שמעיקר הדין אשה יכולה לעלות לתורה, אלא שיש כאן בעיה של כבוד הציבור.

המהר"ם מרוטנבורג פוסק שהגזרה שאין אשה עולה מפני כבוד הציבור היא רק אם ישנה אפשרות אחרת, אך אם אין ברירה אשה יכולה לעלות למרות כבוד הציבור:

ועיר שכולה כוהנים ואין בה אפילו ישראל אחד, נראה לי דהכהן יקרא שני פעמים, ושוב יקראו נשים, ד"הכל משלימין למנין ז' ואפילו עבד ואשה וקטן"... ונהי דמסיק עלה "אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד צבור", היכא דלא אפשר ידָּחָה כבוד הציבור משום פגם כהנים...

11. פרק ג הלכה יא (במהדורת הר"ש ליברמן, בנדפס הלכה ה).

ועיר שכולה כוהנים ואין בהם נשים ועבדים וקטנים וישראלים לא יקראו בתורה כלל. (תשובות פסקים ומנהגים - מז, עמוד סו)

כך מביא גם הבית יוסף בשם ר' ירוחם (טור או"ח קלה). כאן שוב רואים את העיקרון, שיתכן מצב בו אשה תעלה לתורה במנין של גברים, למרות שיש בעיה של כבוד הציבור. רק אם אין אפשרות כזו, לא יקראו כלל.

הרב אברהם וייס¹², מבאר את הנסיבות שהביאו לדעתו למצב שנשים אינן קוראות בציבור: כיוון שאין האישה מחוייבת במנין, ומאחר שדרוש מנין למילוי החובה של קריאה בתורה - לכן אין נשים יכולות לקרוא עבור הגברים. הענין של כבוד הציבור עלה כתוצאה ממצב שהיה קיים בעבר, בו נשים עלו לתורה. מאחר שלא כולם ידעו לקרוא בתורה, היו עלולים לחשוב שבקהילה מסוימת אין מספיק אנשים לומדי תורה שיכולים לקרוא בה, ולכן נאלצו להעזר בנשים להשלמת הקריאה, והקהילה היתה מתבזה בכך. לכן הפסיקו להעלות נשים לתורה, כדי שלא לפגוע בקהילה.

לסיכום, ראינו בפרק זה שגם כיום, על פי חלק מהפוסקים, יתכן מצב שבדיעבד או בשעת הדחק אשה תעלה לקריאת התורה במנין גברים. מכאן שאין פסול עקרוני מהותי בעליית נשים לתורה, אלא שחכמים גזרו (במנין גברים) מפני כבוד הציבור.

ד. חיוב האשה במצוות שהזמן גרמן

קיים דיון נוסף, שממנו נוכל להבין את התיחסות הראשונים והאחרונים לנושא קריאה בתורה לנשים: האם נשים מברכות על קריאת התורה. זאת, מפני שמדובר במצוה שהזמן גרמא, וכידוע, נשים פטורות מכך. הגמרא במסכת ראש השנה¹³ אומרת:

'אין מעכבין את התינוקות מלתקוע' (בשופר בשבת). הא נשים - מעכבין. והתניא: אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע ביום טוב! - אמר אביי: לא קשיא; הא רבי יהודה, הא רבי יוסי ורבי שמעון. (לג, א)

המקור למחלוקת הוא במסכת חגיגה (טז, ב) שם דנה הגמרא בנשים שאינן מצוות בעשייה מסוימת - לסמוך על קורבן - האם הן רשאיות לבצע אותה כאשר הביצוע ללא חיוב כרוך בעשיית איסור אחר (בדוגמא שלנו - השתמשות בבהמת קורבן). רבי יוסי ורבי שמעון מתירים לבצע, ורבי יהודה אוסר. כך גם לענין תקיעה בשופר בשבת: אם אינן מחויבות, ובכל זאת תוקעות, הרי שיש כאן איסור¹⁴ לשיטת רבי יהודה. לדעת רבי יוסי ורבי שמעון אין איסור. בפסיקת ההלכה ישנה מחלוקת: האם הלכה כרבי יהודה האוסר - וכך פוסק

12. Weiss Avraham, Women At Prayer, A Halakhic Analysis of Women's Prayer Group, page 75.

13. וכן בסגנון דומה בערובין צו, ב.

14. רש"י (ד"ה הא נשים מעכבין) מסביר שהאיסור הוא משום "בל תוסיף", אך התוספות בעירובין (צו, א ד"ה מיכל בת כושי) והמהרש"א אצלו חולקים ומסבירים שהאיסור הוא מטעם שונה: "דבשלא במקום מצוה איכא איסור דרבנן בתקיעה".

הרמב"ם; או כרבי יוסי ורבי שמעון המתירים - וכך פוסקים התוספות ועוד מספר ראשונים, כדלהלן.
 התוספות במקום דנים בהרחבה בנושא חיוב נשים בברכה על מצות עשה שהזמן גרמא. הנושא הינו השלכה של המחלוקת שהבאנו, כיוון שברכה ללא חיוב היא ברכה לבטלה. התוספות מתייחסים גם לסוגיא דידן, וזה לשונם:

... אבל אשה, אי פטרת לה בכל מצות עשה שהזמן גרמא, יש עדיין מצוות דמחייבת בהו. ורבי יצחק ברבי יהודה מביא ראיה דנשים מברכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא, מדאמרינן (מגילה כג, א): "הכל עולין למנין שבעה, ואפילו אשה..." ואף על גב דאשה אינה מצווה לעסוק בתורה כדקאמר בפרק קמא דקידושין (דף לד, א) ובריש בכל מערבין (עירובין כז, א).
 ורבינו תם אומר דאין זו ראיה, דברכת התורה לפניה ולאחריה לאו משום תלמוד תורה, שאפילו בדרך ברכת 'הערב נא' או נפטר ב'אהבה רבה' - חוזר ומברך. תדע, במקום שאין לוי כהן קורא במקום לוי ומברך, אף על פי שכבר ברך בקריאה ראשונה... ומיהו, 'עולין למנין שבעה' משמע בסוף שבעה.
 (ד"ה הא)

מכאן ניתן להסיק שרבינו תם סובר שנשים עולות לתורה ומברכות, מפני שמעיקר הדין אישה עולה לשביעי.

קיימת מחלוקת בין המאירי לר"ן, האם אשה יכולה לברך מעיקר הדין.
 המאירי סובר:

שלא נאמרו הדברים (הכל עולין וכו'), אלא בזמן שהיו הקוראים אמצעים בלא ברכה, ואשה יכולה לקרוא באמצע. אבל עכשיו שכולן מברכין, אין אשה קוראה כלל.
 (בית הבחירה מגילה כג, א)

אך לעומת זאת מסביר הר"ן:

ומיהו השתא דתקון רבנן שיברכו כולם, אשה וקטן קורין, אפילו ראשון ואחרון, וכיוון דקורין ודאי מברכין... (מגילה יג, א בדפי הר"ף ד"ה הכל)

ממחלוקת זו עולה שגם המאירי והר"ן מסכימים שאין בעיה עקרונית שאשה תעלה, אלא שגזרו חכמים מפני כבוד הציבור שאשה לא תעלה.

הפוסקים דנים בנושא זה בהרחבה, מפני שיש לו השלכות רבות על כל מי שלא מחויב (עיוור, קטן). נביא את התיחסותם בכלל, ולנושא הנדון בפרט.
 בשו"ת רש"י ישנה התיחסות לעיקרון:

הורה ר' יצחק הלוי, שאין מונעין לנשים מלברך על סוכה ולולב, דהא דאמרינן (קדושין כט, א) "כל מצות עשה שהזמן גרמא הנשים פטורות" לאפוקי דאינן חייבות. הא אם חפצות להביא עצמן בעול המצוות הרשות בידן ואין מוחין בהן, דלא גרעי ממיי שאינו מצווה ועושה. ומאחר שהן חפצות לקיים המצוות, אי אפשר בלא ברכה... ואין כאן ברכה לבטלה.
 (סימן סח)

בשו"ת 'בנימין זאב'¹⁵ יש דיון בשאלה, האם סומא יכול לעלות לתורה, והוא משהו את דין סומא לאשה:

ותדע, דמי שהוא פטור ממצוה ורוצה לעשותה אין ממחין בידו ולא מיקרי ברכה לבטלה כשיברך, דהכי אמרינן בראש השנה ובחגיגה פרק אין דורשין (טז, ב) בתוספות בד"ה 'לעשות נחת רוח לנשים': "דנשי דידן, אם באו לעשות מצות עשה שהזמן גרמא ולברך עליהם אין ממחין בידן אף על גב דפטורות, ולא מיקרי ברכה לבטלה". וכן כתבו נמי התוספות פרק המוצא תפילין בעירובין בד"ה דילמא...

ובהמשך מביא ראייה מהמקרה דנן:

תדע, דהא אמרינן "הכל עולין וכו' " אלמא אשה עולה ומברכת, אף על גב דפטורה מתלמוד תורה... מכל מקום, אם רוצות לקיים מצוות עשה הרשות בידה, ואין כאן משום ברכה לבטלה... הרי לך בהדיא, דנשים שרי להו לברוכי אע"ג דפטורות.

לעומת גישה זו של תוספות, מובאת שם (בשו"ת 'בנימין זאב') גם גישה הפוכה הסוברת שעקרונותיה אין אשה יכולה לברך:

הסמ"ג (סימן מב) תמה בעשאינן: דאיך יברכו הנשים ולומר 'וציונו' בדבר שאינן מחוייבות לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דהא מאי דמברכין אמצוות דרבנן היינו כדמפרש בשבת פרק 'במה מדליקין' גבי נר חנוכה - "היכן צונו, מלא תסור". אבל נשים במצוות עשה שהזמן גרמא, אפילו מדברי סופרים נשים פטורות כדמוכח בברכות פרק 'מי שמתו'.

הרמב"ם¹⁶ נוקט גישה דומה וכותב כך:

נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הציצית מן התורה... ונשים ועבדים שרצו להתעטף בציצית, מתעטפין בלא ברכה. וכן כל מצוות עשה שהנשים פטורות מהן, אם רצו לעשות אותה **בלא ברכה**, אין ממחין בידן...

ובהגהת אשר"י על הרא"ש (סוכה פרק ג אות לג): "מכאן יש ללמוד דאסור לנשים לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא". הרא"ש (ראש השנה פרק ד אות ז) פוסק כרבי יוסי, ובהגהת אשר"י (שם) מציין שהאור זרוע פסק כרבי יהודה - בהתאם לשיטתו לעיל.

לסיכום, נמצאנו למדים שקיימות שלוש שיטות:

1. נשים יכולות מעיקר הדין לברך על קריאת התורה (במנין גברים).
 2. בעקרון נשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן, אך על קריאת התורה אין נשים מברכות.
 3. נשים לא מברכות כלל על מצוות עשה שהזמן גרמן, ולא על קריאת התורה.
- מדברי שו"ת 'בנימין זאב' עולה שהרמב"ם נוקט כשיטה השלישית. אך הרב רבינוביץ ב'יד-פשוטה' מדייק אחרת:

15. לרבי בנימין בן מתתיה, חי ביוון במחצית הראשונה של המאה ה-16.

16. הלכות ציצית ג, י במהדורת 'יד פשוטה', בשאר הדפוסים הלכה ט.

דייק רבינו לכתוב "מתעטפין בלא ברכה", וכן "לעשות אותה בלא ברכה", ולא כתב סתם "אין מברכות", כי דוקא על ברכות המצוות דין זה אמור, אבל ברכת המזון גם נשים מברכות... אלא אפילו ברכות קריאת שמע שזמנה קבוע נשים יכולות לאומרו, שהרי הן עצמן מצוות דרבנן הן ויש לנשים רשות לעשותן. רק על ברכות המצוות שלא נצטוו אין יכולות לברך, מפני שלא שייך לומר 'וציונו'.

מדברים אלו נראה שהדגש הוא על שלא נצטוו; משמע שאם נצטוו מברכות. על פי מה שבארנו שלחלק מהשיטות אשה עולה לתורה, מעיקר הדין גם מברכת. בנוסף לכך, הרי נשים מברכות את ברכות התורה, כמו שנפסק בשולחן ערוך (או"ח מז, יד): "נשים מברכות ברכת התורה", וביביאור הלכה' שם מובאת מחלוקת בין ה'פרי מגדים' לגר"א, אם יכולות הנשים להוציא את האיש בברכתם. יוצא שלפי ה'פרי מגדים' שם חיובם שווה לשל הגברים, ויתכן שגם בנידון דידן יוכלו נשים לברך.

יש לציין שעל פי שיטת הרמב"ם נשים אינן מצוות על לימוד תורה, ומי שאינו מצווה אינו מברך (בניגוד לשיטת רבינו תם). לפיכך, נשים לא יברכו 'ברכות המצוות' הקשורות ללימוד תורה (כגון בברכות השחר - "לעסוק בדברי תורה") אך את 'ברכות השבח' יוכלו לברך. אמנם הרמב"ם לא התייחס לכך ישירות, אך נראה שניתן לקבוע שהברכות על קריאת התורה הן ברכות השבח¹⁷. כך עולה מניסוחן הכללי ("אשר בחר בנו", "אשר נתן לנו"), וכך ניתן להסיק אף מדברי המאירי והרא"ש שהבאנו לעיל, שהטעם למצוות קריאת התורה הוא להשמיע לעם. בקריאת התורה, בשונה ממצוות ציצית, עיקר המצוה הוא פירסום, ולפיכך כותב המאירי במגילה (כד, א): "ואין זו מצוה גמורה, כדי שנאמר בה הכלל שאמרו (ראש השנה כט, א): 'כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתם'." מכאן שישנם גדרים הלכתיים מיוחדים לקריאת התורה, ונראה שאף גדרי הברכות של קריאת התורה שונים. אכן, כך כותב הטור:

ואף על פי שכבר בירך על התורה בבוקר קודם פרשת הקרבנות חוזר ומברך
'אשר בחר בנו' כשקורא בתורה ולא הוי ברכה לבטלה, **זמשום כבוד תורה**
(או"ח קלט) **נתקנה** כשקורא בציבור.

מדברינו עולה שברכות התורה הנאמרות לפני קריאת התורה ולאחריה הן ענין של שבח והודיה לקב"ה ולא ברכות המצוות. לכן נראה שעל פי שיטת הרמב"ם מעיקר הדין תוכלנה נשים העולות לתורה לברך לפני הקריאה ולאחריה¹⁸.

ה. דבר שבקדושה

עד כה ראינו שהבעיה העיקרית בעליית נשים לתורה היא כבוד הציבור, אך מבחינה עקרונית אין כל בעיה שנשים יעלו לתורה, ואפילו יברכו על פי חלק מהשיטות. הפתרון של

17. כך העיר לי ראש הישיבה הרב נחום רבינוביץ.

18. גם לאלו הסוברים שנשים אינן יכולות לברך מפני שאינן יכולות לומר 'וציונו' (הסמ"ג), ייתכן שכלל זה יחול רק בנוסח ברכות המצוות, אך לא בברכת השבח.

קיום מנין נפרד פותר אמנם את בעיית כבוד הציבור, אך נוצרות בעיות אחרות אותן ננסה לבאר.

הבעיה העיקרית היא כפי שנפסק בשו"ע:

אין קורין בתורה בפחות מעשרה גדולים בני חורין... (או"ח קמג, א)

זאת על סמך המשנה במגילה (ד, ג): "ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא... פחות מעשרה...". הטעם הפשוט שמובא לדין זה הוא שלכל דבר שבקדושה יש צורך בעשרה גדולים. המשמעות לגבי הנושא שלנו היא שאין להוציא ספר תורה לקבוצת נשים, וכן עולה כי נשים לא תוכלנה לברך.

ישנה מחלוקת לגבי טעם החיוב של מנין בקריאת התורה: הר"ן סובר שקריאת התורה, הפטרה ונשיאת כפיים צריכות עשרה, אך הטעם אינו נובע בגלל שהם 'דבר שבקדושה' אלא שתקנת חכמים הן ולא תיקנו לקרותן אלא בעשרה:

"ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא בפחות מעשרה" - דתקנתא דרבנן
הוא ולא תקון אלא בציבור. (מגילה יג, ב בדפי הר"ף ד"ה ואין)

לעומתו המאירי (מגילה כג, ב) סובר שנשיאת כפיים וכן קריאת התורה וההפטרה - בכלל דבר שבקדושה הן, מפני שצריך לומר ברכו - ולכן צריכים עשרה¹⁹.

מכאן אנו רואים שאין זה ברור האם הטעם של מנין בקריאת התורה הוא בגלל דבר שבקדושה. על פי התפיסה שקריאת התורה אינה דבר שבקדושה, דין קריאת התורה (וכן הפטרה ונשיאת כפיים) מובא כדרך אגב במשנה מפני שגם קריאת התורה מחייבת עשרה, אך לא בגלל הטעם של "דבר שבקדושה", אלא בגלל תקנת חכמים.

הגר"ע יוסף מחלק בין דין קריאת התורה לדין שליח צבור העובר לפני התיבה להוציא הרבים ידי חובה:

וגם מה שהעיר ממה שאמרו "ותבוא לו מארה" (לאדם שאשתו ובניו מברכים במקומו²⁰), אף שכיוצא בזה כתבו גם כן בשו"ת 'גנת ורדים' (כלל ב סימן כא) וכו', יש לומר שזהו דוקא במצוה המוטלת על כל יחיד ויחיד כגון מצות הלל וברכת המזון. אבל כגון מצוות קריאת התורה שאינה חובת כל יחיד ויחיד אלא חובת ציבור - כמו שכתב הרמב"ן במלחמות ה' (מגילה ה, א)... ועוד, שאין החובה אלא להשמיע לעם וכמו שכתבו המאירי והרא"ש וסיעתם - לפיכך לא שייך בזה מה שאמרו ותבוא לו מארה. (וכן ראיתי בשו"ת משנה שכיר סימן צ דף פט, א), שכתב ליישב הא דאשה וקטן עולים למנין שבעה וכו', דלא בעינן שיהיה חייב בדבר אלא במצוה פרטית המוטלת על כל יחיד ויחיד אבל קריאת התורה שהיא חובת צבור שפיר דמי). (יחוה דעת חלק ה סימן כה)

מדברי הגר"ע יוסף אנו רואים חלוקה בין קדושת התפילה לקדושת הקריאה, בגלל הטעמים המיוחדים המאפיינים את קריאת התורה.

19. להרחבה עיין באנציקלופדיה התלמודית ערך 'דבר שבקדושה'.

20. המקור לכך מופיע בבבלי ברכות כ, ב: "אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו".

לענין קריאה בספר תורה ללא ברכה כותב הכסף משנה :

וּכְתַב רַבֵּינוּ יוֹלָא קוֹרְאִין בְּתוֹרָה וּמְבַרְכִין לַפְּנֵיהּ וְלֵאחֲרֵיהּ (ח, ד) דְּאִילוּ בְּלֵא
בְּרַכָּה פְּשִׁיטָא דְּמוֹתָא לְקוֹרְתָא... (הלכות תפילה ח, ה)

ברור שזו גם דעת המשנה ברורה²¹ המביא בשם הרדב"ז שעדיף ללמוד שניים מקרא ואחד תרגום דווקא מספר תורה עצמו. מכאן יש להסיק שקריאה בספר תורה לשם לימוד בלא ברכות אינה מצרכת עשרה (וכן יש הנוהגים לקרוא בספר תורה עצמו לפני הבר-מצווה על מנת להתכונן לקריאה). כך כותב גם הרשב"א :

...שְׁאִין אֲסוּר לְקוֹרֵא בְּתוֹרָה וּבְנֵיבָאִים בִּיחִיד. אֲלֵא כֹל שֶׁהוּא אֹמֵר עַל
אַחֲרֵים לְהוֹצִיאַן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת כְּדֶרֶךְ שֶׁתִּיקֵן מֶשֶׁה וְעֲזָרָא, וּמְבַרֵךְ לַפְּנֵיהֶם
וְלֵאחֲרֵיהֶם, אֵינוּ בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרָה. (שו"ת הרשב"א חלק א סימן ז)

יוצא מדברינו שאם תערך קריאה בציבור של נשים בלבד (כך שיש לנו את הטעם של פירסום), אין זה בזיון לספר שאשה תקרא בו, כיוון שראינו לעיל שאין בעיה עקרונית בנשים, אלא גזרו שלא יקראו במנין מעורב. לכן יקיימו קריאה זו ללא ברכות, אלא מדין לימוד תורה. על פי התפיסה שנשים חייבות לשמוע קריאת התורה, רצוי שישמעו קריאת התורה ממנין גברים ואז יקראו לעצמן. אפשר גם שהן יברכו לעצמן (לא בקול רם) ככל מי שקורא מספר תורה ביחיד, כפי שמבואר במסכת סופרים כיצד יש לברך על הספר²² :

וְהִיכִי מְבַרֵךְ? בְּעֶשְׂרָה - אֹמֵר 'בְּרַכּוּ אֶת ה' הַמְּבֹרָךְ'. בִּיחִיד - כִּשֶׁהוּא מְשַׁכֵּם
לְקוֹרֵא, אֹמֵר 'בְּרוּךְ אַתָּה וְכוּ' הַנּוֹתֵן תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם חַיִּי עוֹלָמִים מִמְרוֹמִים,
בְּרוּךְ אַתָּה ה' נוֹתֵן הַתּוֹרָה', וְגוֹלָל וְאֹמֵר 'בְּרוּךְ אַתָּה וְכוּ' אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת
אֱמֶת וְחַיִּי עוֹלָם נֹטֵעַ בְּתוֹכֵנוּ, בְּרוּךְ אַתָּה ה' נוֹתֵן הַתּוֹרָה'. (יג, ו)

פתרון נוסף הוא שלא יברכו בבוקר ברכות התורה²³, וכך יכולות לברך כשעולות לתורה - מדין ברכות השחר, כי הן מחויבות בדבר²⁴. ישנה בעיה מציאאותית קשה ביותר בפתרון זה, מפני שהשימוש בסוג פתרון שכזה מצריך שלא להגות בדברי תורה עד אותו רגע שתברך (כגון: לא לכוון באהבה רבה, לא להגיד אף דבר תורה וכו'²⁵). נמצאנו שייצא שכרם בהפסדם' על כל אותן ברכות לבטלה שעולות להגרם עקב כך²⁶. אומנם יש לחלק בין גברים

21. משנה ברורה או"ח רפה ס"ק ב: "מי שהוא בקי בטעם ובנקודות בעל פה טוב להדר לקרות בספר תורה גופא". זאת, על פי שו"ת הרדב"ז (חלק א סימן תקכ): "דספר תורה ללמוד בו ברבים עבד, ואדעתא דהכי אושלי עד שיפרש לו שהוא שואל ללמוד בו שנים מקרא ואחד תרגום, דבספר תורה מצוה טפ"י".
22. בתקופה ההיא ספר הלימוד הסטנדרטי היה ספר תורה.
23. הרב וייס בדיונו בנושא אומר שיש להקפיד על כך שמי שמברכת לא תאמר ברכה זו בתפילת השחר, אחרת תהא זו ברכה לבטלה. הרב יצחק הלוי הרצוג דן כבר בנושא בשו"ת היכל יצחק או"ח סימן נט, ס (אומנם בהשלכה שונה - ברכת הנשיא במעמד הקהל אם יחודש). וראה שם את הבעיות המתעוררות עקב כך.
24. כך הן נמנעות מהבעיה שהברכות שהן מברכות על קריאת התורה הינן בגדר ברכות קריאת התורה בציבור, אלא שיש לברכות אלה מעמד כשל ברכות התורה בבוקר.
25. העיר לי הרב פרימר שיש בנושא עוד מספר בעיות הלכתיות סבוכות (כגון המחלוקת שבין השו"ע לגר"א האם מברכים ברכות התורה על הירהור), אך מחמת קוצר היריעה איני פורטן.
26. במאמרו של פרופ' שמואל שילה בתחומין יז (עמוד 160), מובאת שיטה זו כדבר פשוט בלא הזכרת הבעיות הקשורות לנושא, ושם בהמשך (עמוד 161) מובאת שיטה מעין זו בשם הגר"מ פיינשטיין, ולא מצאתי לכך מקור בחיבוריו (למרות שמצויין שם מקור מהאגרות משה), והתברר שכוונת פרופ' שילה

שחייבים במצוות לימוד תורה לבין נשים הפטרות, אך מכל מקום פתרון זה נראה דחוק ביותר, ולכן נראה שאין לקבוצות הנשים לקריאת התורה לברך כלל לפני קריאת התורה ואחריה.

אולם יש הרוצים לנקוט בגישה שונה: כל החיוב למנין אינו נובע מהקריאה עצמה, אלא מכך שהתהליך של קריאת התורה טומן בחובו דברים המצריכים בעצמם מנין גברים, כגון ברכו וקדיש - כמו שנפסק בשולחן ערוך:

אומרים קדיש. ואין אומרים אותו בפחות מ"י זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות, והוא הדין לקדושה וברכו, שאין נאמרין בפחות מעשרה. (או"ח נה, א)

ואם כך אין כלל בעיה בכך שנשים יקראו, רק שלא יאמרו ברכו וקדיש.

פסק זה מובא כבר ברמב"ם, אך בנוסח קצת שונה:

וכיצד היא תפלת הציבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעין. ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים, ובני חורין, ושליח ציבור אחד מהן... וכן אין אומרים קדושה, ולא קוראין בתורה ומברך לפניה ולאחריה, ולא מפטירין בנביא, אלא בעשרה. (הלכות תפילה ח, ד)

הרב רבינוביץ מבאר זאת 'ביד-פשוטה':

אמנם לכאורה כאן לא הזכיר מפורש אנשים... וידוע שדייקו לדרוש "בני ולא בנות ישראל" (עירובין צו, ב) והוצרך לכל זה, מפני שכבר פסק בריש הלכות אלה, ובסוף פרק ששי, כי נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפילה, והיה עולה על דעתנו שכאשר תקנו חכמים סדרי תפילה בצבור ודבר שבקדושה, התקינו לכל מי שמחוייב במצות תפילה. לפיכך מסביר רבינו שבתקנה זו הסמיכו דבריהם על ענין קדוש השם וכל דבר שבקדושה לא יהא אלא בתוך עדה מישאל - עדה לכל דינה, כלומר עשרה אנשים גדולים ובני חורין.

יוצא, שמעיקר הדין יש צורך בעשרה בתפילה מדין דבר שבקדושה וכן בקריאת התורה, ולא כמו שסוברת הגישה שהיצגנו שעיקר החיוב בגלל ברכו וקדיש. לסיכום אנו רואים שישנה אפשרות להוציא ספר תורה ללא מנין לצורך לימוד תורה, אך קריאת התורה בציבור בברכותיה מצריכה מנין.

ו. הצטרפות נשים למנין

כל הנאמר לעיל מתבסס על ההנחה שנשים מצטרפות למנין, ולכן אין בעיה להוציא רק בעבור ספר תורה ושיברכו לחלק מהשיטות, אך הדבר אינו פשוט.

לנכדו הרב טנדלר (מופיע כאן במאמר בסוף פרק ח), אך גם מדבריו של הרב טנדלר לא משמע כפי המצוטט במאמרו של פרופ' שילה.

במאמרו של הרב אריה אברהם פרימר²⁷ "מעמד האישה בהלכה - נשים ומנין" מובאות שלוש שיטות:

השיטה הראשונה טוענת שנשים מצטרפות למנין אך ורק בחיובים שחלים עליהן ממש כמו על גברים, בין אם החובה היא מדאורייתא ובין אם היא מדרבנן; כל עוד החיוב על כולם הוא שווה, יכולות להצטרף. שיטה זו מוזכרת במאירי למגילה שם יש דיון אם נשים יכולות להצטרף למנין לענין מקרא מגילה:

כל שהיא צריכה לעשרה, יש אומרים הואיל וחיוב הנשים שווה בה לאנשים, מצטרפות הן לעשרה. ואע"פ שלענין זימון אמרו 'נשים מזמנות לעצמן ואין מצטרפות עם האנשים', זו אינה אלא מטעם פריצות... **ולא יראה כן.** (ה, א)

מכאן שיש שסוברים כשיטה זו, למרות שלדעת המאירי עצמו אין זה נכון.

יש לציין שענין הפריצות לא שייך כלל לעניננו מפני שמדובר במנין נפרד לחלוטין.

יוצא, שנשים יכולות להצטרף למנין לקריאת התורה ואף להשלימו על פי התפיסה שהן מצוות בכך, בדומה למקרא מגילה.

ישנה דעת יחיד של הרב צבי הירש גראדזינסקי בספרו 'מקראי קודש' שכותב כך במפורש:

השמיט השולחן ערוך (קמג, א) "זכרים", וכן לא הזכיר (בסימן נה סעיף א) קריאת התורה רק קדושה וברכו. ואפשר לומר דלענין קריאת התורה סבירא ליה דגם אשה מצטרפת לעשרה, כיוון דיש לומר בסימן רפב דאשה עולה למנין ז' קרואים, אלא שאמרו חכמים "אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור", וכיוון שהיא עולה נמי מצטרפת, וכחאי גוונא כתב המגן אברהם (בסימן נה) בשם התשב"ץ לענין קטן... "יש לומר דשאני קטן שאינו מחוייב לשמוע קריאת התורה, להכי אינו מצטרף. אבל אשה, אע"פ שאינה חייבת בתלמוד תורה, מכל מקום חייבות לשמוע קריאת ספר תורה כאנשים"... - וכיוון שחייבות לשמוע, מצטרפות... (שערי קדושה כלל ד'²⁸)

לגבי דיונו נראה שגם בקיום מנין נפרד יתכן שתוכלנה לקרוא לעצמן (כמובן בלי ברכו וקדיש) מפני שכל הבעיה המונעת אותן מלקרוא היא כבוד הציבור, ואין שום פסול עקרוני שאשה תקרא בתורה. אך שיטה זו היא דעת מיעוט בראשונים ובאחרונים, ובנוסף היא רק על פי השיטה הסוברת שיש אותו חיוב לנשים ולגברים בקריאת התורה²⁹.

השיטה השנייה שמביא הרב פרימר שוללת הצטרפות נשים לכל דבר הקשור למנין. המקור לדעה זו הוא בפירוש התוספות לגמרא במסכת ברכות (מה, ב): "והא מאה נשי כתי גברי דמיין". בסוגיה זו עוסקת הגמרא בחובת הזימון וכותבת בהמשך שנשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמם - אם ישנם שלושה ברי חיוב זימון, כיוון שיש שלוש דעות, ושלוש דעות חשובות משני גברים. התוספות (ד"ה והא) מפרשים ששום מספר של נשים לא יועיל לעניינים המצריכים מנין, ואפילו מאה נשים לעולם ייחשבו כשתיים בלבד (השיטה

27. המאמר מופיע באור המזרח כרך לד, חוברות א-ב (קכ-קכא).

28. הציטוט הוא על פי מאמרו הנזכר של הרב פרימר.

29. עיין בסוף הפרק הקודם כיצד הקושיה מתורצת באופן שונה.

הראשונה סוברת ככל הנראה כשיטת רש"י שם בסוגיא). כלומר, גם אם יהיו עשר נשים, כשיזמנו לא יוסיפו "אלוהינו".

ישנם מקורות נוספים המחזקים דעה זו, כגון ביאור הגר"א³⁰ (על או"ח קצ"ו). טענתם היא שמאחר שנשים אינן ראויות להשלים מנין, אין הן יכולות להצטרף לקריאת התורה אפילו במקרים שגם הן חייבות בקריאה בתורה - כמו למשל בפרשת זכור. לפי שיטה זו הקביעה אינה נעשית על פי דרגת החיוב של האישה, אלא לאור הקביעה שהן לא יכולות להצטרף למנין לענין קידוש ה'.

בתקופה האחרונה הופיעו מספר התייחסויות מקוריות לנושא: הרב גדליה פעלדער בספרו 'פרי ישורון על התניא רבתי'³¹ מביא את שיטת בעל 'גליוני הש"ס' (הרב יוסף ענגיל על ברכות מה, א) שענין קהל תלוי בירושת הארץ ובאחיזתה, שרק על ידי כך אנשים מתחברים ומתקהלים יחד. אבל נשים אין להן אחיזה - שהרי לא נטלו חלק בארץ ומשום כך לא נקראות קהל³² ולא תוכלנה להצטרף למנין. הרב פעלדער עצמו סובר שעל מנת שאדם ייחשב חלק מהקהל עליו להיות מסור כולו לציבור באותה שעה, כלומר שאין רשות אחר עליו אלא ה' לבדו. מאחר והנשים הן תמיד ברשות בעליהן, אינן יכולות להתמסר לציבור ולכן לא מצטרפות למנין. כדי לא לחלק בין הנשים נקבע שהוא הדין לרווקות.

הרב צבי שכטר במאמרו "בעניני בית הכנסת וקדושתו"³³ טוען שהבעיה בצירוף נשים למנין היא צניעות. כוונת התורה שלעולם ינהג אדם, איש או אשה, מנהג של צניעות - דהיינו חיים פרטיים, "אלא דלפעמים הוכרחה ההלכה לקבוע דינים של ציבור והלכות של פרהסיא, ודינים אלו צמצמה התורה רק לגברים ולא לנשים... לא מחמת פחיתותן כמובן, אלא מדיני צניעות..." לכן לעולם לא תוכלנה נשים להצטרף למנין, שהוא דבר ציבורי. כאמור, סברות אלה מציגות התייחסויות אחרות, אך אינן מוכרחות.

הגר"א שפירא³⁴ שליט"א סובר שנשים אינן יכולות להצטרף למנין ואף לא לקרוא בתורה. הרב שפירא מחלק בין פטור מחיוב התלוי ברצון האדם, לבין חוסר יכולת להתחייב שהיא חיזונית לאדם. כיוון שנשים אינן פטורות מהשתתפות במנין, אלא מחוסרות יכולת - לא תוכלנה להצטרף למנין. הנימוק לכך הוא שכשיש חיסרון ביכולת הצירוף לעשרה, אין מקום לומר שהאדם שמתנדב יכול להצטרף. הוכחה לכך מביא הרב שפירא מזימון, ששם מוכח שאם המנין הוא של נשים, אין הוא ראוי לצירוף גם אם הן רוצות. לכן מנין של דבר שבקדושה צריך להיות מורכב מעשרה גברים.

יש לחלק את ההשפעה של שיטה זו על דיוננו על פי שתי התפיסות בענין חיוב נשים בקריאת התורה: אמנם על פי שתיהן קשה, שהרי לפי שיטה זו אין לנשים כל אפשרות להצטרף למנין גברים. אך ייתכן שעל פי מה שביארנו שהטעם הוא להשמיע לעם, תוכלנה נשים לשמוע קריאת התורה מדין לימוד תורה ולא מדין קהל. לפי התפיסה שיש להן חיוב קיימת

30. מקורות רבים נוספים הסוברים כך, מובאים במאמרו של הרב פרימר.

31. חלק א, ענין קריאת שמע וברכותיה, אות טו עמוד 368.

32. קשה על סברה זו ממעמד 'הקהל', כי הרי שם נשתתפו גם נשים ונחשבו לקהל, וצריך עיון.

33. המאמר מופיע באור המזרח כרך לד, חוברות א-ב (קכ-קכא), בפרק העוסק ב"הגדרת ענין הצניעות" (עמודים 64-66).

34. פסק זה מופיע בתחומין טו בנספח למאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן - "מנייני נשים בכותל".

עדיין בעיה, שיוצא שאין הן שומעות את הקריאה מפי מנין גברים כפי שהן מחויבות. מאידך, על פי התפיסה שאין להן חיוב, אין להן בעיה זו שהרי אינן מחויבות בשמיעת קריאת התורה, אך למנין שכזה בכל מקרה צריך שיהיה אופי פרטי ולא ציבורי. יש לציין, שבמספר מקומות אין קוראים לקריאה - מנין קריאה בתורה, אלא - **קבוצת נשים** לקריאת התורה, כדי להדגיש נקודה זו.

הרב צבי שכטר בספרו 'בעקבי הצאן'³⁵ דן בנקודה זו בהרחבה, ומתנגד למנייני הנשים. הנקודה העקרונית שמעלה הרב שכטר היא שגם אם נניח שמותר מעיקר הדין לנשים לקרוא בתורה, לקרוא במגילה, לקיים לעצמן מנין וכיוצא בזה, עדיין חיובן אינו כשל גברים - מה שגורם שאופן התפילה והקריאה שונה מקיומו בקרב מנין גברים. דבר זה גורם לכך שהן "מחסרות ומגרעות בקיום התפילה שלהן", כי הרי אינן אומרות ברכו, קדיש, קדושה וכו'.

כך גם לענין קריאת התורה:

ואפילו לדעת החולקים על המגן אברהם הנ"ל (המחייב נשים בקריאת התורה), מכל מקום, אילו באו לבית הכנסת היו מקיימות על כל פנים מצוות קריאת התורה בתורת אינו מצווה ועושה, ועכשיו אין בידן אלא **דוגמא וזכר** לקריאת התורה.

בהמשך מחדד הרב שכטר נקודה זו:

אבל במצוה שאפשר לקיימה בשלמותה, בודאי אינו מן הנכון לקלקלה ולעשותה באופן שלא יקיימנה, אלא רק יהיה בעשייתו משום זכר למצוות בעלמא.

הרב שכטר דן במאמרו בהיבטים נוספים הקשורים לנקודה זו: 'ברוב עם הדרת מלך' - אין יוצרים או מקיימים מנין נפרד (הן לגברים והן לנשים) אלא בשביל דברים ברומו של עולם. 'מצווה בו יותר מבשלוcho' - אם אכן כלל זה חל על קריאת התורה וקריאה במגילה, אזי עדיף שנשים יקראו לעצמן ולא ישמעו על ידי אחרים. הרב שכטר מחלק בין דינים פרטים (חובת היחיד) כמו כתיבת ספר תורה, אזי שייך 'מצווה בו יותר מבשלוcho', לבין דינים ציבוריים - כמו שליח ציבור ועליה לתורה. ממילא בקריאת התורה, כדן ציבורי, לא שייך כלל זה, מה גם שהרי רק אשה אחת קוראת וממילא השאר ייעזרו בשליחה (וכך גם לגבי קריאה במגילה).

השיטה השלישית שמביא הרב פרימר בנוגע להצטרפות נשים למנין, מבחינה בין מנין ל"קיום" ומנין ל"פרסום". במנין רגיל דרושים לפחות עשרה גברים כדי לקיים מצוות מסוימות, אך יש מקרים בהם מטרת המצוות היא רק לפרסום ובמקרים אלה נשים מצטרפות למנין גברים, גם אם דרגת חיובן אינה זהה לזו של הגברים (בניגוד לשיטה הראשונה).

נראה, שההבחנה בין שני סוגי מניינים אלו נעשתה לראשונה בענין מקרא מגילה, וזו דעתו של הר"ן:

35. בירורי הלכה (ירושלים, תשנ"ז). סימן ה - "צאי לך בעקבות הצאן".

והרמב"ן ז"ל כתב... דכל אותם דקא חשיב התם (מגילה כג, ב - במשנה), חובת ציבור הם, ואין עושין אותם אלא אם כן בעשרה או ברובם מחוייבים בדבר, כגון שלא שמעו קדיש וברכו. אבל מגילה לא בעינן עשרה אלא משום פרסומי ניסא... (מגילה ג, א בדפי הר"ף ד"ה אמר מר)

גם הריטב"א בחידושו למגילה (ד, א ד"ה שאף) סובר, שנשים מצטרפות למנין לצורך קריאת מגילה: "הלכך הכא [לצרפס] לעשרה אינם אלא לפרסומי ניסא בעלמא... מצטרפות". כך מובא בהגהות הרמ"א על השולחן ערוך (או"ח תרצ, יח): "ויש להסתפק, אם נשים מצטרפות לעשרה". המשנה ברורה (ס"ק סג) מבאר: "אם נשים וכו' - דאפשר, דכיוון דהוא רק משום פרסומי ניסא, סגי אף בנשים..."
כך גם הכריעו גדולי האחרונים³⁶, שנשים מצטרפות למנין לצורך פרסום, כדוגמת קריאת מגילה. רעיון דומה מובא בשו"ת ציץ אליעזר:

הנה לדעתי פשוט שיכולים לקרוא לפנין כשהן עשרה, ולא צריכים שיהיו עשרה גברים, דהא גם הנה חייבות במקרא מגילה ולכן יכולות שפיר להצטרף לעשרה בפני עצמן ולקרוא לפנין... דשם (במגילה) כתוב מפורש שהפלוגתא היא אם מצטרפות לאנשים או שאינן מצטרפות דומיא בזימון, **אבל שיקראו ויצטרפו לעצמן כולי עלמא מודו שיכולות** דומיא דזימון, שמזמנות מיהת לעצמן... (חלק יג סימן עג)

נראה מכאן שמבחינה עקרונית יכולות נשים להצטרף למנין נפרד לעצמן, בדבר שיש להן בו חיוב. בעיה תישאר עדיין לתפיסה הסוברת שאין לנשים חיוב בקריאת התורה, אך גם לתפיסה זו יתכן ששייך הטעם של פירסום לעם (-בקריאת התורה) וממילא תוכלנה לקרוא. אולם, אין מי שכותב כך במפורש בנוגע לקריאת התורה, וגם מפשט המשנה במגילה (ד, ג) אין משתמע כך.

ז. נגיעת אשה נידה בספר תורה

שאלה נוספת בה יש לדון היא האם מותר לאשה נידה לגעת בספר תורה או לקרוא בו. המקור הראשון הוא בתוספתא:

הזבין והזבות והנדות והילדות מותרין לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש בהלכות ובאגדות, ובעלי קריין אסורין בכלן... (ברכות ב, יב)

מכאן שאשה נידה יכולה לקרוא בספר תורה, ומן הסתם אף לגעת בו, ואין בעיה בטומאתה. ברם, בכתב יד מינכן מופיע נוסח שונה: "ובועלי נידות וילדות". הר"ש ליברמן ב'תוספתא כפשוטה' במקום כותב כך:

36. כגון החזו"א, פורים משולש ועוד מקורות המובאים במאמרו של פרימר (הערה 79), ועיין תוספות סוכה לח, א (ד"ה באמת אמרו) ובקרבן נתנאל (אותיות מ, ס) ריש מגילה שביאר את דברי התוספות, וצ"ע.

גירסת כתב יד מינכן חשודה בעיני, מפני שכנראה בכוונה הוציאו את הנקבות והכניסו את הגברים במקומן... כלומר, שכל אלו מותרים לקרות בתורה וכו' ולשנות במשנה, ואין דרכה של אשה בזה.

הר"ש ליברמן תופס שהשינוי נוצר בכוונה, מפני שאין דרכן של נשים לקרוא, ושינוי את הנוסח מנשים לגברים.

שינוי גרסאות דומה מצינו בתלמוד ירושלמי³⁷:

תני: זבין וזבות נדות ויולדות קורין בתורה ושניין מדרש והלכות והגדות ובעל קרי אסור בכלן.

בכתב היד של הרש"ס³⁸ (-ר' שלמה סיריליאן) מופיע: "זבין, ובוועלי נדות, וזבות ויולדות...". כן מתלבט בדבר פרופ' לוי גינצבורג בספרו 'פירושים וחיידושים בירושלמי':

וקשה להחליט איזו היא הגרסא העיקרית, אף שלשון הירושלמי והתוספתא "זבין... נדות ויולדות" היא הלשון הרגילה במשנה - פסחים ט, ד; חלה ד, ח; מועד קטן ג, ב וכו', לא נראה שכאן בענין 'דברי תורה' השתמשו בלשון זו, שהרי אין נשים קורות בתורה ולא שונות במדרש הלכות ואגדות. (עמ' 248)

פרופ' גינצבורג מסביר שהשינוי נוצר מפני שנוהגים שאין נשים קורות בתורה, ולכן הנוסח המופיע לפנינו בעיית.

בבבלי במסכת ברכות מוזכר הנוסח שלא כפי שמופיע בתוספתא ובירושלמי אצלנו³⁹:

מכאן אמרו: הזבים והמצורעים ו**באין** על נדות - מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות, אבל בעלי קריין אסורים. (כב, א; וכן מועד קטן טו, א)

הר"ש ליברמן סובר בסופו של דבר שהגרסה הנכונה היא כגרסת הבבלי וכגרסת כתב היד של ר' שלמה סיריליאן בירושלמי, והוסיפו זבות ויולדות בגלל השגרה ממקומות אחרים. הוא מגיע למסקנה זו חרף הסתייגותו שהזכרה לעיל. בכיוון דומה סובר גם פרופ' גינצבורג, אלא שלדעתו הגרסה הנכונה כוללת הכל, "וצ"ל הזבין והזבות, נדות ויולדות, המצורעין ובוועלי נידות, ונזכרו הנשים על ידי אשגרא". גישה זו תופסת שלא יתכן שנשים יקראו בתורה, ולכן הגירסא הנכונה צריכה לעסוק בגברים, והנשים הוזכרו בטעות אגב אורחא ממקומות אחרים.

גישה שונה נוקט רבי דוד פרדו ביחסדי דודי על התוספתא:

לרבנותא נקט הני, דאע"ג דטומאה יוצאה מגופן ודמו לבעל קרי, עם כל זה כיוון שאין באין מתוך קלות ראש כמו בעל קרי שרו, וכל שכן שאר טמאין.

37. ברכות פ"ג, ה"ד (ו ע"ג) עפ"י כתב יד ליידין וכתב יד ותיקן.

38. על פי כתב יד פאריס (בכיר כתבי היד של הרש"ס).

39. כנראה, שהרש"ס הגיה את כתב היד של הירושלמי שהיה בפניו, על פי נוסח הבבלי (הערתו של הרב כרמיאל כהן).

רבי דוד פרדו מסביר שיש הבדל עקרוני בגללו בעל קרי אסור, ושאר הטמאין מותרין. טומאת קרי מגיעה מצד חולשת האדם, בניגוד לשאר הטומאות שנוצרות עקב תהליכים פיזיולוגיים טבעיים המתרחשים בגופו. לפי הסבר זה לא יתכן כלל לגרוס "בועלי נידות", כי הרי טומאתן חמורה יותר מבעל קרי, ואיסורם הוא איסור דאורייתא המחייב כרת, וכיצד יתכן שבעל נידות יהיה מותר ובעל קרי יהיה אסור?⁴⁰!

בכיוון זה גם סובר ה'פני משה' על הירושלמי:

מכאן אמרו "הזבים והמצורעים וכו' מותרים לקרות בתורה", שאף הם יכולים להיות באימה וברתת, אבל בעלי קריין אסורים דאינו אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת.

הבנה דומה מובאת בספר 'לב ירושלים'⁴¹, אך שם מבואר ש"לקרות בתורה" הכוונה לתלמוד תורה - שהטמאים מותרים בו, ולא לקריאה פיזית בספר תורה.

ראינו שקיימת מחלוקת גרסאות, וייתכן שהבעיה שאנו דנים בה גרמה לכך ואף יצרה את השינוי בנוסחים. יש לציין שהחידוש הוא אמנם שנשים טמאות יכולות לקרוא, אך מכאן משמע שכשהן אינן נידות, מותר להן לכתחילה לקרוא בתורה.

להלכה פוסק הרמב"ם:

כל הטמאין, ואפילו נדות, ואפילו כותי, מותר לאחוז ספר תורה ולקרות בו, שאין דברי תורה מקבלין טומאה. (הלכות ספר תורה י, ח)

מתוך דבריו אנו רואים שהוא גורס כירושלמי, שכן הוא מזכיר נידות. הטעם שהרמב"ם מביא מופיע בבבלי שם בהמשך: "רבי יהודה בן בתירא היה אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה".

וכן נפסק בשולחן ערוך:

כל הטמאים, אפילו נדות, מותרים לאחוז בספר תורה ולקרות בו.

(יו"ד רפב, ט)

אך הרמ"א כותב בהגה:

יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר, (הגהות מיימוני פ"ד⁴²) ויש אומרים שמותרת בכל, וכן עיקר (רש"י הלכות נדה), אבל המנהג במדינות אלו כסברא ראשונה⁴³.

(פח, א)

40. עיין רש"י ברכות כב, ב וכן תוספות מועד קטן טו, א שמסבירים בשונה מפשט הגמרא, ועיין בגליון השי"ס שמפנה למשנה למלך שנשאר בצריך עיון על הסברם בגמרא, וכן ברשב"א ובריטב"א שם.

41. על הירושלמי מאת הרב חיים מרדכי גרין והרב יהודה אריה פרידמן.

42. על ציון זה של המקור יש לתמוה מפני ששם מצוטט רק הרשב"א. נסיון לתרץ זאת ראה במאמרו של פרופ' ידידיה דינרי "חילול הקודש ע"י נידה ותקנת עזרא" (המאמר מופיע בתעודה ג - מחקרים בספרות התלמוד בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא).

43. פרופ' אליאב שוחטמן במאמרו מנייני נשים בכותל (המאמר מופיע בתחומין טו עמוד 165) מצטט את הרמ"א וכותב: "אבל המנהג במדינות אלו כסברא ראשונה - דהיינו שאין לאסור דבר זה על נשים אף

יש לבאר פסק זה, מפני שמצד אחד הרמ"א כותב שמעיקר הדין מותרת בכל, אך מצד שני מביא את מנהג מקומו שאין לגעת, דבר הסותר את הדין. שאלה זו שואל פרופ' ידידיה דינרי במאמרו "חילול הקודש ע"י נידה ותקנת עזרא", ומציע הסבר שמעיקר הדין מותר לנשים נידות לגעת בספר תורה, אלא שהמנהג נוצר על פי חכמים מחוג חסידי אשכנז⁴⁴ - דבר המסביר את התקבלותו של המנהג. "אין זה חדש, שיש בדברי חסידי אשכנז דברים שאינם מתיישבים עם פשוטם של דברי התלמוד, כפי שהעיר על זה כבר הנודע ביהודה (שו"ת נודע ביהודה תנינא אה"ע סימן עט)".

המשנה ברורה מצטט את ה'חיי אדם':

אבל המנהג וכו' - ובמדינותינו נוהגין היתר לעולם ומברכות ומתפללות, ומכל מקום לא יסתכלו בספר תורה בשעה שמגביהים אותה להראות לעם.
(סח ס"ק ז)

המשנה ברורה משלב למעשה בין הדינים - כחכמי אשכנז, שהחמירו בכל הקשור לענין נגיעה בספר, וכחכמי ספרד, שהקלו⁴⁵.

יש לציין שישנם גם פוסקים ספרדים שהחמירו בכל הקשור לנידות, כפי שמביא הגר"ע יוסף:

...ואע"פ שבמקצת מקומות ספרדים יש שנהגו להחמיר שלא להכנס לבית הכנסת בימי נדתן, וכדמשמע בשו"ת בן אברהם למהר"י בן יעיש (חלק יו"ד סימן ד)⁴⁶.
(יביע אומרי חלק ג אה"ע סימן י)

אך הגר"ע יוסף בעצמו פוסק שאין להחמיר.

לסיכום, ראינו בפרק זה שמעיקר הדין לכולי עלמא מותר לנידה לגעת בספר תורה, אך מנהגים שונים פשטו בקהילות ישראל לאסור מגע בספר, ואף ראייה בעין.

ח. דעת המתנגדים - נימוקים נוספים

ננסה להביא בתמצית דעות המתנגדים ואת הסיבות בהן עדיין לא דנו במאמרנו. יש הטוענים שהקריאה לנשים נובעת מחיקוי חוקות הגוים. הרב שכטר⁴⁷ טוען בנוסף שיש בכך גם 'זיוף התורה' מפני שכל רצונם של הנשים להראות כאלו דינא הוא שעשר נשים מצטרפות למנין בדבר שבקדושה. אין להתעלם מכך שתהליך שחרור האשה הוא חלק מתהליך חברתי כלל עולמי, שבפועל לא רבנים הובילו אותו. אולם, כמו שהראנו בפרק

בימי נידתן". אך הרמ"א כאן בעצם חולק על המחבר (ביורה דעה) ומביא את המנהג כדעה הראשונה - שאסור לאשה נידה ליגע בספר כנגד הדעה השניה שמתירה. ואכן בתחומין יז פרופ' שוחטמן חוזר בו מדבריו (הערה 4 עמוד 171).

44. הכוונה לחכמי הסוד שחיו בדרום איטליה, והיו אבות אבותיהם של חסידי אשכנז.

45. פרופ' דינרי טוען במאמרו שהבדל זה נובע מהפולמוס שהיה עם הקראים שאסרו מגע עם הספר. חכמי ספרד התירו מגע עם הספר להוציא מדעה זו, בעוד שבאשכנז לא הייתה סכנה מהשפעה של הקראים ונהגו לאסור.

46. וכן בספר זכרנו לחיים ח"ב (מערכה ב אות א) ועיין עוד בשו"ת חקקי לב (ח או"ח סוף סימן ג).

47. בספרו 'בעקבי הצאן' הנזכר לעיל, ראה הערה 35.

הראשון לגבי לימוד תורה על ידי נשים, ששם תהליך זה הביא למהפך ובהעלת הרמה התורנית לנשים, כך לדעתי גם בנושא דידן. אין הכוונה להשוות בין עליית גבר לתורה לעליית אשה, כמו שהרפורמים עושים, אלא לנסות לפתח נושא נוסף - כדי לקרב את הציבור לאהבת ה' ולקיום מצותיו, כמובן אם אין המצב כך נראה שברור שיש לאסור מנינים אלו.

לגבי 'קול באשה ערוה', הבהרנו כבר בתחילה, שהמנין יהיה נפרד לחלוטין. אכן, יש להקפיד שלא תגיע קול זמרת הנשים לעזרת גברים; אך אין נראה, שבעצם הקריאה או אמירת הברכות עצמם יש בעיה של "קול באשה ערוה".

טענה נפוצה נגד קבוצות נשים המתארגנות לקריאת התורה היא שהן מתקיימות כדי להראות שנשים שוות וחשובות כגברים. לעניות דעתי אכן יש להדגיש שהחלוקה בין נשים לגברים הינה מהותית ועקרונית ביהדות האורתודוקסית, אפילו המודרנית ביותר, בשונה מהגישה המערבית השלטת כיום בעולם. כך כותב הגר"מ פיינשטיין אגב שלילת מנהגים חדשים שנשים החלו לנהוג בארה"ב (כגון התעטפות בטלית בשעת התפילה וכדומה):

...צריך לדעת כי אין זה בשביל שנשים פחותות במדרגת הקדושה מאנשים, דלענין הקדושה שוות לאנשים לענין שייכות החיוב במצות, שרק מצד הקדושה דאיכא בישראל הוא ציוי המצות וגם לנשים נאמרו כל הקראי דקדושה... והרבה מהנשים שהיו נביאות ויש להן כל דיני נביא שבאנשים, ובהרבה דברים נשתבחו בין בקראי, בין בדברי חז"ל עוד יותר מלאנשים. וליכא שום זלזול בכבודן ובכל דבר בזה שנפטרו מלמוד התורה וממצות שהזמן גרמא, וליכא כלל שום סבה להתרעם כלל.

(שו"ת אגרות משה חלק או"ח ד סימן מט)

נכדו הרב מרדכי טנדלר, כשנשאל לגבי מניני נשים, מצטט את סבו בתשובה לעיל:

אבל מכיוון שאינו לכוונה זו, אלא מצד תורעמותה על השי"ת ועל תורתו, אין זה מעשה מצוה כלל, אלא אדרבה, מעשה איסור. שהאיסור דכפירה, שחושבת דשייך שיהיה איזה חלוף בדיני התורה, היא עושית גם במעשה שחמיר.

ומוסיף מדעתו⁴⁸:

למעשה קשה למצוא מציאות שחסרון זה לא יהיה, ולפיכך קשה לנו להגיד על שום 'מנין נשים' שאין חסרון במעשיהן. ורק באופן סברה לחוד אפשר להגיד, שאם יש קבוצת צדקניות שכונתן רק לשם שמים, בלי שום ערעור על תורת ה' ומנהגי ישראל, אזי כמובן מה שייך למונען מלהתפלל ביחד, וגם יכולות לקרוא מספר תורה, רק יזהרו שלא לעשותו באופן שיש לטעות שזה כמעשה קריאה בציבור. כמובן, שייך עוד פרטים שנכללות בדאגתינו לזהירות בענין זה, ויש לכל בעל הוראה לנהוג בענין זה באופן שיתאים להשקפה זו.

48. פסק זה מופיע בתחומין טו בנספח למאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן - "מנייני נשים בכותל", ועיין לעיל בהערה 26.

מדברי הרב טנדלר עולה שלדעתו אין כל מניעה הלכתית לקיום קבוצות נשים לקריאת התורה, אלא שיש להדגיש מספר נקודות בעייתיות הקשורות לנושא.

הרב שכטר טוען שאין זה המצב כיום :

ואף אותם הרבנים שיחיו, שהיו סבורים מתחילה להנהיג מנהגים אלו באופן הלכתי, בהיתר ולא באיסור, עליהם להיווכח שכעת כבר אישתי לגרועות המצב במחננו, וכבר ראינו בעינינו היאך הביאו מנינים אלו לידי כמה קלקולים...
(בעקבי הצאן, סימן ה - "צאי לך בעקבות הצאן")

טענות הרב שכטר הן כנגד הקונסרבטיבים, שעממם מנהלות מספר קהילות מאבק על צביון היהדות בחו"ל, אך נראה לעניות דעתי שהמצב בארץ שונה. השפעתם של הקונסרבטיבים על הקהילה היהודית בארץ מזערית, ואלו המקיימות קבוצות נשים לקריאת התורה על פי הקריטריונים שנקבעו לעיל במאמר לא שייכות לזרם הקונסרבטיבי.

ט. מנהג ישראל

נקודה עקרונית שעולה נגד מנייני הנשים היא שאין זה 'מנהג ישראל'. ברור ומוסכם על הכל, שימנהג ישראל דין הוא, אך בנושא דידן יש לדון, האם יש כאן מנהג הסותר מנהג קדום, או שמא יש כאן דבר מחודש שלא היה קיים כלל בתרבות היהודית עד ימינו, ולכן מוטל על פוסקי דורנו להכריע, האם יש בעיה הלכתית בדבר.

מהשתלשלות הדברים שהבאנו במאמר נראה שבימי התנאים, וכנראה בתקופת התלמוד הירושלמי, היה מצב בו נשים עלו וקראו בתורה. על פי הידוע, גם בתקופה העתיקה היתה קיימת "עזרת נשים", וכנראה כשהעלו אשה לתורה היא נכנסה ל"עזרת גברים" וקראה בתורה. בתקופה זו גזרו חז"ל שאשה לא תעלה מפני כבוד הציבור. גזרה זו יצאה כנגד המנין "המעורב", אך לא היה מצב **מחודש** של מנין נפרד לנשים. כך היה במשך כל הדורות עד ימינו, וראיה לדבר - רק בזמן האחרון החלו לדון בנושא זה. המעמד החברתי של הנשים בעבר לא אפשר להן ליצור מציאות חדשה, כפי שנוצרה כיום.

הסביבה החברתית החדשה שהביאה את השינוי ביחס למעמד האשה היא שיצרה את הדחף ואת הרצון ליזום קבוצות נשים ללימוד ולקריאת התורה. תהליך זה הביא לשינוי בפסיקה כנגד לימוד תורה לנשים, למרות שגם כאן אפשר לטעון שהיה מנהג של מאות בשנים שנשים לא תלמדנה תורה באופן מסודר, ואף נפסק כך בשו"ע. למרות זאת, נוהג זה של לימוד תורה באופן מסודר לנשים מקובל היום על כלל הציבור. ההתייחסות המפורשת היחידה שמצינו בפוסקים למנייני נשים מעין קריאת התורה היא לגבי מנין נפרד לנשים לקריאת מגילה ושם ראינו, שדעת רוב הפוסקים להתיר זאת (- לעיל סוף פרק ו).

עדיין יש להבהיר עד כמה משפיע המנהג על פסק ההלכה.⁴⁹ המנהג נובע מהעם, ולא נוצר על ידי פסיקה של רב מסוים, גדול ככל שיהיה, אלא ממעשים שבכל יום שנוהגים הציבור לעשות. גם במצב בו אין להלכה התנגדות עקרונית, ייתכן שבגלל שכלל הציבור אינו נוהג כך, יתייחסו הפוסקים לנוהג כדבר מכריע לדינא ויאסרו את הדבר. לעתים המצב הפוך:

49. פסיקה זו נכתבה על פי דברים שנאמרו לי ע"י ראש הישיבה הרב רבינוביץ.

מבחינה הלכתית ישנן בעיות חמורות ביותר, אך הפוסקים מנסים בכל זאת כיצד להתייר בגלל מנהג ישראל.

דוגמה לדבר מובאת בשו"ת 'חוות יאיר' שנשאל לגבי אמירת קדיש על ידי אשה, כשאביה נפטר ללא בנים ובצוואתו ציווה שבכל יום ילמדו בביתו מנין גברים ובסוף הלימוד תגיד בתו קדיש.

ואף כי אין ראייה לסתור הדבר, כי גם אשה מצוות על קידוש השם, גם יש מנין זכרים מיקרי בני ישראל... מכל מקום יש סברא דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש כי זרעו היא. מכל מקום יש לחוש שעל ידי כך יחלשו כח המנהגים של בני ישראל שגם כן תורה הם, ויהיה כל אחד בונה במה לעצמו על פי סברתו ומחזי מילי דרבנן כחוכא ואטלולא ויבאו לזלזל בו... (סימן רכב)

אנו רואים שרק מכוח המנהג הכללי הורה בעל שו"ת 'חוות יאיר' למחות. נראה שכל זה מפני שהמדובר כאן במנהג פרטי ולא מקובל כלל, בשונה מדיונו המוסב על מנהג שכבר מונהג בכמה קהילות. עוד משמע מלשון בעל שו"ת 'חוות יאיר' שבגלל שהאב קבע דבר קבוע - בכל יום במשך שנים עשר חודש - יש למחות בדבר. אך אם היה הדבר חד פעמי - לא היה צורך למחות, כי הרי מעיקר הדין מותר הדבר.

דומני שלגבי קבוצת נשים נפרדת לקריאת התורה, שהינה דבר מחודש ולא היתה מציאות כזו בעבר, ומאחר שהמנהג כבר ממוסד בכמה קהילות, יש לברר את הנושא מבחינה עניינית והלכתית, כמקובל בכל שאלה חדשה שמתעוררת בדורנו (ובכך בלבד עוסק מאמר).

לגבי היחס למנהגים חדשים אביא את דברי הסיכום של הרב יחיאל יעקב וינברג הדין בנושא דומה לענייננו - עריכת בת מצוה:

כל הנ"ל כתבתי לבירורה של הלכה זו, ולמעשה הדבר תלוי בכונת הרוצים לחדש מנהג זה של חגיגת הבת מצווה, אם הם מתכוונים לשם מצוה, או חלילה לשם חיקוי המינים. אמנם לא נעלם ממני, שיש בין היראים אוסרים ומחמירים, שאינם שמים לב בשאלות של מנהגים דתיים לשיקולים הגיוניים ואף אינם נותנים דעתם לבירורים הלכותיים, אלא דנים עליהן ע"פ רגשות הלב בלבד, והלב היהודי הדבק במסורת הורים ומורים, נרתע מכל שינוי שהוא בנוהג הדתי. עליהם יש להמליץ מה שכתב הרמב"ם בפירושו למשנה גיטין פ"ה, מ"ח: "ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום" וכו', יעוין שם. אולם אין להם לשכוח כי גם המצדדים בהיתר של מנהג חדש זה של חגיגת בת מצוה, לבם דופק בחרדה לחיזוק החינוך הדתי של בנות ישראל, שבנסיבות של החיים בדור הזה הן זקוקות ביותר לחיסון רוחני ולעידוד מוסרי בהגיען לגיל המצות.

(שו"ת 'שרידי אש' ח"ג, צג)

י. סיכום

במאמר ניסיתי להביא את הנקודות החשובות והבעייתיות, הקשורות לנושא קריאת נשים בתורה. תחילה ראינו שישנה מחלוקת בענין החיוב של הנשים בשמיעת קריאת התורה,

ויתכן שבעקבות השינוי ביחס ללימוד תורה לנשים שייכת היום יותר מציאות של נשים בבית הכנסת בעת קריאת התורה. הבעיה המרכזית של כבוד הציבור נפתרה ע"י יצירת מנין נפרד לחלוטין, מפני שראינו שמעיקר הדין אין בעיה לאשה לעלות לתורה ואף לברך לחלק מהשיטות, אלא שגזרו חכמים שאשה לא תעלה במנין מעורב של נשים וגברים יחדיו. ברם, בפתרון זה נתעוררו מספר בעיות הלכתיות, שפתרון אינו ברור ופשוט. ברכת התורה הינה מצוה שהזמן גרמא, ולכן לכאורה לא שייך שאשה תוכל לברך. בנושא קיימות מספר שיטות, אך נראה שלרוב השיטות על פי ביאורנו לא תוכלנה נשים לברך. לדבר שבקדושה צריך עשרה, אך ישנה מחלוקת האם החיוב בעשרה בקריאת התורה נובע מטעם זה. מכל מקום, ראינו שלצורך לימוד מספר תורה אין צורך בעשרה. סוגיה נוספת היא היכולת של נשים להצטרף כמשלימות למנין גברים בשעת קריאת התורה. ראינו בנושא שלוש שיטות, שההבדל ביניהן הוא האם מנין של נשים יחשב ל'קהל' לענין קריאה. גם אם אינן נחשבות ל'קהל', קיימת אפשרות שתוכלנה לקרוא בתורה מדין **תלמוד תורה**. בשאלה האם אשה נידה יכולה לגעת בספר תורה או לקרוא בו ראינו שמעיקר הדין אין בעיה, אכן, התפשטו מנהגים בישראל המתנגדים לדין זה, מנהגים שמקורם כנראה בחכמי הסוד שבאשכנז. דרך אגב ראינו כאן מקור חשוב לכך שבימי התלמוד הירושלמי יתכן שנשים קראו ועלו לתורה. את הבעיות העקרוניות שבגללן ישנם רבנים המתנגדים למניני נשים הבאנו כבר בעיקר המאמר, אך קיימות מספר נקודות בעייתיות נוספות שרוכזו בפרקים האחרונים.

לעניות דעתי, גם לשיטות המתירות לנשים לקרוא בתורה במנין נפרד, אין לברך את ברכת התורה - הן בגלל הבעיות ההלכתיות הישירות הנוצרות עקב כך, והן בגלל שהדבר משווה לקבוצה נופך ציבורי והשוואתי למניין גברים.

רצוני להדגיש שלמרות שבמאמר יש נסיון להטיל אור על ההיתר והחיוב שבמנהג של קריאה בתורה לנשים - מנהג המתפשט כיום בכל רחבי הארץ והעולם אין מטרת העבודה לפסוק או לקבוע הלכה בנושא. תפקיד זה מוטל על פוסקי הדור בלבד. אני לא באתי אלא לנסות ולסקור את מקורות חז"ל להלכה זו, להראות את השתלשלות ההלכה בנושאים דומים, ולבחון כיצד הם משפיעים על פסיקת ההלכה בנושא דידן. כפי שראינו, ישנם צדדים להתיר ולאסור, אך כמובן נקודות המוצא שקבעתי בתחילת המאמר (-הקריאה תהיה נפרדת לחלוטין, מטרת הקריאה היא לשם שמים ולא יצירת פרובוקציות, קיום הקריאה יהיה בצינעה ולא בפרהסיא), חייבות לבוא לידי ביטוי, מפני שהן הבסיס הרעיוני לכל המאמר.

נוסף לכך, אין להתעלם מההשלכות על החברה הדתית המודרנית, העלולות להיגרם מפסק זה לחיוב ולשלילה. הבעייתיות הטמונה בפסיקה הינה בתפיסת מעמד האשה בעידן המודרני על פי מסורת ישראל, כנגד התפיסה המערבית, שהינה אחת הסוגיות המורכבות והחשובות כיום. סוגיה זו, כפי שהראנו במאמר, באה לידי ביטוי בעיקר בחו"ל בעימות עם הקונסרבטיבים, אך ההשפעות מגיעות גם אלינו לארץ. מנגד, מנהג זה יכול להשתלב במהפך המתחולל ברמת הידע של האשה הדתית המודרנית מהבחינה ההלכתית הרוחנית והאמונית, מהפך שגרם לריבוי נשים העוסקות בלימוד תורה על פי רוח התורה, ולא נגררות אחר גורמים שליליים חיצוניים. דוגמא לכך היא המגמה לכנות את המנין כ"**קבוצת נשים** לקריאת התורה", מגמה הפותרת מספר בעיות שנסקרו במאמר. כיום אין פוסקים שפרסמו פסקים המתירים זאת (למיטב ידיעתי), למרות שישנם רבנים ופוסקים שמסכימים שישנה

אפשרות ליצור קבוצות נשים לקריאת התורה. אכן, ייתכן שהדברים עדיין מוקדמים, וכפי שכבר קרה לא אחת במנהגים הלכתיים, ייתכן שיש ילתת לזמן לעשות את שלו'.